

Др Драгана Јањић*

КАНОНСКОПРАВНИ АСПЕКТ ОСНИВАЊА БАЊСКЕ ЕПИСКОПИЈЕ

Житијна књижевност као историјски извор од примарне важности за снала свој садржај на историјским чињеницама. Одлука о оснивању Бањске епископије као потребе у датим историјским околностима и њеног канонског утемељења остаје с црквено канонског аспекта непозната у постојећим изворима. Оскудни историјски подаци којима располажемо упућују на то да одговор на ово питање треба потражити у анализи постојећих канонско саборских одлука и њихове примене у одређеним историјским околностима

Кључне речи: Канон. Епископија. Јурисдикција. Манастири. Житије.

1. УВОД

Тражећи ослонац за реализацију својих политичких планова, краљ Милутин је посебну пажњу поклањао обнови старих и подизању нових цркава у својој држави и ван ње о чему сведочи и његов животописац Данило II који каже: „Овај блажени и крепки краљ Стефан Урош... поче зидати мноштво светих цркава не само у своме отачаству, но и у светоме граду Јерусалиму и Светој Гори Атонској, и у самом Царском Граду (Цариграду), и почевши и друге свете цркве по свим изабраним местима и сврши. Старе цркве обнови и укрепи“.¹ Једна од таквих задужбина био је манастир Светог Стефана у Бањској.

Бањска је дуго била предмет нарочите Милутинове пажње. Одредивши Бањску за свој маузолеј, овај манастир је у исто време

* Аутор је научни сарадник Института за српску културу Приштина/Лепосавић. Рад је настао у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр. 178028), које финансира Министарство науке и просвете Републике Србије.

¹ Данило Други, *Животи краљева и архиепископа српских, Службе*, Београд, 1988, 141.

био и Милутинова ризница (у којој је сабрао, како каже *Житије*: „своје много имућно богатство које предаде у руке свеосвећеноме епископу Данилу, а сам уставши пође против брата свога на рат и против своје воље“),² али и епископија у једном кратком периоду. Овим указивањем на Бањску отвара се интересантно питање настанка и укидања једне епископије, у овом случају Бањске, чије оснивање формално, канонскоправно, није потврђено средњовековним повељама и актима. Непостојање писаних докумената до данас је оставило недореченим овај проблем.

Наведени помен у *Житију* архиепископа Данила II о рату који је вођен са прекидима од 1301. до 1311. године између браће Драгутина и Милутина, могао би бити *terminus post quem*, за датовање почетка изградње манастира Бањске.³ Наиме, у Даниловом житију крај борби између браће наговештен је реченицом „одби насиље оних који су борбу водили са њиме, све добро свршивши Божијом помоћу“, датирајући га у годину 1311. или 1312, а што се подудара са податком о мисији хиландарског игумана Никодима у Цариград, која је требало да буде гарант мира између завађених страна.⁴

2. ОСНИВАЊЕ БАЊСКЕ ЕПИСКОПИЈЕ

Историјска прошлост манастира Бањска, тј. његове цркве св. Стефана, досеже, како се из Грачаничке хрисовуље (1314–1316) види, у доба краља Уроша I (1243–1276)⁵. Археолошка ископавања констатовала су осамдесетих година прошлог века претпостављене остатке архитектуре Уроша I, које је уочио и Бошковић приликом радова на осигурању Бањске.⁶ То потврђује и Грачаничка повеља из

² Данилови настављачи, *Данилов Ученик, други настављачи Даниловог зборника*, Београд, 1989, 102–103.

³ Данилови настављачи, 102–103. Михаило Динић, „Однос између краља Милутина и Драгутина“ *Зборник радова византолошког института*, 3/1955, 49. Миливоје Павловић, „Грачаничка повеља“, *Гласник СНД*, III/1928, 128. *Историја Српског народа*, I, Београд, 1981, 459–460. Марија Јанковић, „Данило, Бањски и Хумски епископ“, *Архиепископ Данило II и његово доба*, 1991, 84. Марица Шупут, *Манастир Бањска*, Београд, 2003, 20.

⁴ Данилови настављачи, 103. Михаило Динић, 68–79.

⁵ Стојан Новаковић, „Манастир Бањска задужбина краља Милутина“, *Глас СКА*, XXXII/1892, 3–55. Татомир Вукановић, „Манастир Бањска“, *Врањски гласник*, VI/1970, 41–43. Василије Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Сремски Карловци, 1920, 93. Марија Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд, 1985, 112–115.

⁶ Ђурађ Бошковић, „Извештаји и кратке белешке с путовања“, VI/1931, 140–189. Ђурађ Бошковић, „Пред радом на осигурању Бањске“, *Старинар*, XIII/1938, 214–229. Владимир Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу Српског народа*, Београд, 1950, 16. Георгије Ковалјов, „Неки проблеми током архелоских

које се види да је краљ Милутин изузео Бањску из поседа епископског властелинства Липљанске епископије, како би подигао и украсио цркву св. Стефана. Наиме, Грачаничком повељом из 1314–1316. године само би се потврђивала Милутинова даривања из 1286–1292, на основу неке још раније издате повеље за Липљанску епископију, тј. Уроша I, што отвара питање оснивања и установљења Бањске епископије.⁷

Време оснивања Бањске епископије упућивало би на период 1286–1292. године, када се први пут помиње у Пљевљанском синодику православља, али под именом Ибарска.⁸ Унутрашња реорганизација или припајање епископских седиште као последица територијалног ширења српске државе у време краља Милутина могу се пратити у изворима од осме деценије XIII века до краја друге деценије XIV века. Извори за историју Српске цркве не пружају довољно података, поткрепљени правним актима (канонима) како и на који начин се вршило проширивање мреже епископских катедри на територији Српске државе, тј. како су установљиване нове епархије, укидане или припајане другим епархијама. Озакоњене на сабору у присуству владара, повеље српских владара и оскудни подаци из житијне књижевности, као и рукописи појединих зборника, остају једини извори којим се може пратити унутрашња организација Српске цркве и њених епископских седишта, мада је све ово тешко видљиво и скоро непреознатљиво у постојећим изворима.⁹

Осим усамљеног помена Бањске епископије у житијима краља Милутина и архиепископа Данила II, у званичним повељама и актима она се нигде не помиње. Хронологија оснивања ове епископије има занимљиви след догађаја. Наиме, једна од новооснованих епископија Српске цркве крајем XIII века била је Ибарска епископија. Област Ибра улазила је у састав првобитне преднемањичке Србије, јер је Немања управо ову област добио на управу кад је одрастао. Значајно место заузимала је ова област у мрежи трговачких путева од II века после Христа, када настаје велики број градова, а међу њима и *Municipium Daradanorum* (Сочаница), на Ибру, што се доводи у вези са развојем рударства. С друге стране, недостатак извора за ову епископију усложњава се њеним поистовећивањем с Кончулском епископијом. Животописац Данила II каже „да је на обали реке зване Ибар, на месту званом Кончул... прими монашки постриг Данило монах“. Тако, М. Пурковић и В. Марковић сматрају да је крајем XIII

радова у Бањској и постојеће стање откопане архитектуре током последњих неколико година“, *Манастир Бањска и доба краља Милутина*, 2007, 377–380.

⁷ М. Павловић, 128.

⁸ Љуба Стојановић, „Требник манастира Св. Тројице код Пљеваља“, *Споменик* 52/1922, 22–29.

⁹ М. Јанковић, (1985), 43. М. Павловић, 128.

и до краја друге деценије XIV века, Српска архиепископија добила пет нових епископија, међу којима се налази и Бањска епископија, поистовећујући је са Ибарском, Звечанском, Кончулском.¹⁰ Остаје отворено питање лоцирања и јурисдикцијских граница Ибарске епископије, мада у науци влада мишљење да је Кончулска епископија уствари продужетак Бањске, иако је у Светостефанској хрисовуљи јасно наглашена њена јурисдикцијска потчињеност Рашкој епископији одмах након укидања Бањске епископије¹¹. Област Бањске епископије је у Светостефанској хрисовуљи приликом њене предаје под духовну власт Рашког епископа назначила територијалну јурисдикцију ове епископије, што би, с неким извесним одступањима, могла бити област којом се је простирала првобитна Ибарска, а касније Звечанска епископија.¹²

Ширењем јурисдикцијског подручја повећавао се и број епископија чија су седишта била у градовима. Од времена краља Милутина тежи се чак да при манастиру не буде седиште епископије (с изузецима нпр. Бањска), што потврђују бањска и арханђелска хрисовуља. Стога би се могло претпоставити да је врло брзо Ибарска епископија из поменутог разлога и преименована у Звечанску. Значајан допринос развоју градова у средњовековној српској држави дало је рударство, које нагло почиње да се развија од средине XIII века. Стога и преименовање Ибарске у Звечанску епископију, као и

¹⁰ *Историја Српског народа*, 466. Данило Други, 8, 113, 115, 117. Љубомир Ковачевић, „Светостефанска хрисовуља“, *Споменик*, IV/1890, 9. Стефан Првовенчани, *Живот Симеона, Сабрани списи*, Београд, 1988, 65. Емил Черешков, „Municipium DD“, *Савез археолошких друштава Југославије*, X/1970, 1 120. Милан Ивановић, „Културна баштина Косова и Метохије“, *Старине Косова и Метохије* 10/1997, 17. Миодраг Пурковић, *Српски епископи и митрополити средњег века*, Скопље, 1937, 31 35. Гавро Шкриванић, „Мрежа путева према Светостефанској (1313 1318), Грачаничкој (1321), Дечанској (1330) и Светоарханђеловској (1348 1352) повељи“, *Историјски часопис* V/1954 1955, 389.

¹¹ Помен кончулског епископа у Светостефанској повељи, наводи историчаре да Кончулску епископију виде као продужетак Бањске или једне нове епископије, мада је у хрисовуљи јасно назначено да јурисдикцијски област манастира Бањске припада Рашком епископу. Оснивање Кончулске епископије евентуално би се могло ставити у 1319. годину, јер њено постојање као епископије митрополије потврђено је средином XV века (на основу рукописа Синтагме Матије Властара из 1453. године). Вид. Владимир Ћоровић, *Списи св. Саве*, XXXV XXXVI, Београд Ср. Карловци, 1928. Иларион Руварац, „Прилошки к објашњењу извора српске историје“, *Гласник СУД* 47/1879, 177 218.

¹² Стојан Новаковић, Земљишне радње Немањине“, *Годишњица Николе Чутића*, Ia/1877, 173 176. Радослав Грујић, „Епархијска властелинства у средњовековној Србији“, *Богословље* VII/1932, 98 107. Љ. Ковачевић, 9. Гавро Шкриванић, „Властелинство Св. Стефана у Бањској“, *Историјски часопис*, VI/1956, 177 199. Снежана Божанић, „Реконструкција међа Ибарског језгра Светостефанског властелинства“, *Манастир Бањска и доба краља Милутина*, 2007, 55, 71. Јованка Калић, „Рашко наслеђе у време Данила II“, *Архиепископ Данило II и његово доба*, 1991, 48.

могућност да се њена катедра једно време налазила у Звечану, ишло би у прилог чињеници да близина рудника Трепче и експанзија рударске производње у доба краља Милутина, оправдава и премештај њене епископске катедре.¹³ Рукопис у коме се налази податак о овој епископији датира из 1286–1292. године, налази се у Пљевљанском синодику православља, и идиректно указује да постојање ове епископије треба тражити у време архиепископа Јакова (1286–1292) и Јевстатија II (1292–1309). Текст поименице наводи имена епископа Српске цркве као и попис и ранг постојећих епископија, где у делу текста наилазимо на помен Ибарског епископа Данила, који вероватно није био међу живима почетком 1292. године. Почетком XIV века помиње се у повељи за манастир Хиландар (1301–1303/5), у документима за Хрусијски пирг, једна нова епископија под називом – Звечанска, односно њен епископ Данило. Наиме, на основу пописа епископа из Пљевљанског синодика православља, који доноси идентичан број од једанаест епископија са изузетком дванаесте нове Скопске епископије у актима за Хрусијски пирг, уочава се да је само назив једне, епископије Ибарске промењен другим у Звечанску, којом се према седишту епископске катедре, у горњем току Ибра, ближе одређује њен положај и назив епископског седишта.¹⁴

О Бањској епископији у владарским повељама као изворима за историју цркве нема помена. Из житија краља Милутина и архиепископа Данила II, за Бањску епископију везује се име бањског епископа Данила II (1312–1314), потоњег српског архиепископа Да-

¹³ *Византијски извори за историју народа Југославије*, I, Београд, 1955, 386. Седиште нових епископских катедре у време светог Саве било је у манастирима. И сам св. Сава живео је у манастиру Жича, а и остали епископи живели су у манастирима на челу манастирског братства. Манастиру су били и економски обезбеђени, на чијој су економској сигурности радили свети Сава и Стефан Првовенчани. Вид. М. Јанковић, (1985), 32. У средњовековној терминологији, под тргом су подразумевани и роба којом се тргује и место где се обавља куповина и продаја. Оваква места усталила су се по сеоским насељима, у близини цркава и манастира, или под зидинама неког утврђења. О трговима у подножју утврђења сачувана су непотпуна обавештења, међутим за тргове у Звечану и Брвенику зна се да су их посећивали трговци из примирских градова или су пословни људи са ових тргова долазили у приморске градове. Значајни тргови налазили су се у градским насељима, који нису основани нити су се развили у унутрашњости српске државе, већ су стечени припајањем освојених византијских територија. Из долине Ибра путеви су водили на више страна. Од Звечана или Трепче ишло се за Приштину, Липљан, Скопље и даље на југ, а из Приштине и Липљана скретало се према истоку за Ново Брдо. Вид. *Византијски извори*, 386. Свети Сава, *Житије Светог Симеона, Сабрана дела*, 1998, 150. *Историја Српског народа*, 383–384. Љ. Ковачевић, 2. Михаило Динић, *Из српске историје средњег века*, Београд, 2003, 670. Божидар Зарковић, „Светостефанска повеља као извор за историју рударства“, *Манастир Бањака и доба краља Милутина*, 73–79.

¹⁴ Franz Miklosich, *Monumenta Serbica*, Vienne, 1858, 60. Владимир Мошин, „Сербскаја редакција в недељу православија“, *Византиски временик*, XVII, 1960, 305, пар. 22. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*, Крагујевац, 1996, 151.

нила II (1324–1337). Данило је постао епископ Бањски, онда како житије каже, када се „беше представио епископ тога места“ и када „беше велика невоља. Јер сва његова властела одметнуше се... али још више је био у скрби за славни манастир светога Стефана, место звано Бањска“.¹⁵ За прецизнију датацију његовог именовања за Бањског епископа, два су кључна догађаја: изградња манастира св. Стефана у Бањској и хронологија завршетка сукоба између браће Драгутина и Милутина.

Изградња манастира св. Стефана вероватно да је започела одмах по завршетку сукоба између браће. Наиме, Данило у житију краља Милутина овако приповеда о отпочињању изградње цркве св. Стефана у Бањској: „И договоривши се са светом и блаженом матером својом још за живота, монахињом Јеленом, и са телородним својим братом краљем Стефаном, и са преосвећеним архиепископом Савом трећим, поче зидати храм у име светог првомученика и апостола Христовог Стефана, када је у то време био у том манастиру блажени и Богом изабрани монах, свеосвећени епископ кир Данило“.¹⁶ Вероватно да је овај договор био по свему судећи између 1311. и 1313. године, јер се помиње и краљица мајка, што би могао бити узет као временска одредница за отпочињање радова док завршетак градње био би у крајњем случају 1317. у време коначног обрачуна између браће. Тада је Данилу била поверена на чување Милутинова ризница у манастиру Бањској и да се брине о свршетку храма св. Стефана. У житију стоји да је: „примио тај манастир и би наречен Данило свеосвећени епископ“. Ако је сукоб између браће био завршен 1311–1312. године, поставља се питање када је Данило изабран био за епископа Бањског. На основу оскудних историјских извора, а ако се узму обзир историјски подаци, вероватно да је Данило био изабран пре измирења браће 1311. године, тј. одмах по упокојењу епископа звечанског Данила 1303/4, „епископа тог места“, а у време када се, како помиње житије, властела одметнула и Милутин није имао никога на кога да се поузда.¹⁷ Наиме, манастир није био довршен када се је упокојила краљица Јелена 1314. године, док би издавање заједничке повеље манастиру Бањској, 1314–1316. године било време када је Бањска епископија укинута као епископија

¹⁵ Данилови настављачи, 102.

¹⁶ Данило Други, *Животи краљева и архиепископа*, 141.

¹⁷ Данилови настављачи, 102, 103–104. Данило Други, 141. Миодраг Пурковић, „Ка хронологији живота архиепископа Данила II“, *Гласник патријаршије* 33/10, 1952, 237–238. Ђорђе Трифуновић, „Проза архиепископа Данила II“ *Књижевна историја* IX/33, 1976, 3–71. Димитрије Богдановић, *Историја српске књижевности*, Београд, 1980, 175–178. Милан Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд, 1975, 210–233. Мирјана Живојиновић, „Житије архиепископа Данила II као извор за ратовање Каталанске компаније“, *Зборник радова византолошког института* 19/1980, 251–273. Љ. Ковачевић, 2.

Српске православне цркве и сведена на степен игуманије.¹⁸ Епископ Данило носио је титулу бањског епископа све до свог избора за хумског епископа 1317. године, мада се вероватно већ крајем 1314. или почетком 1315. године повукао у Свету гору, пре завршетка радова на цркви св. Стефана у Бањској, а после упокојења краљице Јелене у фебруару 1314. године.¹⁹

Оснивање епископија, промена епископских столица, прогласи митрополија – у средњовековној Србији доношени су на државним саборима, на којима су учествовали црквени и државни поглавари (архиепископ, епископи, игумани, владар и властела).²⁰ Наши извори говоре о таквим случајевима, на пример, разматрање неких имовинских питања Липљанске епископије 1314–1316. године, која су краљ Милутин и Драгутин заједно с архиепископом Савом III решавали вероватно на сабору,²¹ а постају и смерница за временско одређивање Бањске епископије, тј. њеног оснивања као и њеног укидања, озакоњеног државно-црквеним сабором и владарском хрисовуљом.²²

3. КАНОНСКО-ЦРКВЕНИ АСПЕКТ

Нема сумње да је оснивање нове епископије, у овом случају Ибарске, Звечанске или Бањске, следило канонске норме и правила признатих и Богом надахнутих васељенских и помесних сабора. Наиме, ширење и оснивање нових епископских катедри има своју законску потпору у IV Вас. 17 које каже: „...Али ако је царском влашћу основан нови град, или се напред оснује, у таквом случају разређење црквених области нека следи разређењу државном и грађанском“, што потврђује и VI Вас. 38.²³ Да би се оправдало оснивање временски краткостојеће епископије, могло би се претпоставити да се канонско оправдање може потражити у правилима 53, 54 и 98 Картаг., који дозвољавају да одређене историјске околности изискују оснивање нове епископске катедре.²⁴

Биографи светога Саве, Доментијан и Теодосије, подвлаче да је по његовом повратку у Србију, Сава из Солуна донео преписане „законске књиге“, како би приступио раду на организовању новоо-

¹⁸ Данилови настављачи, 103. Љ. Ковачевић, 1 11.

¹⁹ Данило Други, 100 104. Данилови настављачи, 102 105. М. Јанковић, (1991), 84 85.

²⁰ F. Miklosich, 64.

²¹ М. Павловић, 128.

²² М. Јанковић, (1985), 70. Љ. Ковачевић, 1, 2.

²³ Никодим Милаш, *Правила православне цркве с тумачењима*, Београд Шибеник, 2004, 369.

²⁴ Н. Милаш, (2004), 188 192, 233 234.

сноване Српске цркве.²⁵ С правом М. Петровић, у поговору о *Законоправили Светога Саве*, каже: „без тих књига незамисливо би било оснивање и устројство самосталне Српске цркве на прелазу у трећу деценију XIII века, као и учвршћивање самодржавности Србије. Из *Законоправила* је израсла Аутокефална архиепископија у Србији, а из Архиепископије право српских црквених поглавара да сама крунише српске владаре краљевском круном, која од тада никада више није тражена од римског папе. За постизање тако узвишеног задатка, светом Сави је било потребно да пред цариградског патријарха и византијског цара, тада у Никеји, изађе не само са обичном молбом, него и са таквом номоканонском књигом чија садржина треба да их увери у то да ће помоћу ње хришћански живот у Србији бити ваљано уређен. Требало је, другим речима, да се закључи да ће помоћу *Законоправила* Српска православна црква бити и остати у потпуном црквеном, саборном, догматском, канонском и литургијском јединству са свима помесним православним црквама. По примерак рукописног *законоправила* добили су у руке сви епископи новоосноване Аутокефалне архиепископије у Србији са обавезом да по њему сваки у границама своје епископије пастује и управља свеукупним црквеним животом“.²⁶ Реч је о *Законоправили* (Крмчији), основном законнику Српске православне цркве који је регулисао правни и црквени живот и цркве и државе.²⁷ Иако су нас Доментијан и Теодосије оставили без одговора на низ важних питања, која су у вези са извођењем нове црквене организације, остаје сигурно да је она извођена и регулисана приређеним Савиним законом, *Законоправилом*, што потврђују и његови биографи. Тако Теодосије каже да је свети Сава дао иницијативу за сазивање државног сабора на коме је краљ Стефан крунисан, али се из његовог казивања не види да ли су избор или постављење нових епископа били извршени без учешћа или са учешћем сабора. Приликом избора нових епископа Доментијан каже да: „сатворивши нове епископе које је поставио на њихове епископске катедре, поучивши их, свакоме од њих је предао по једну законску књигу“. То исто, али у краћој форми, потврђује и

²⁵ Доментијан, *Живот светог Саве и живот светог Симеона*, Београд, 1988, 141. Теодосије, *Житија*, Београд, 1988, 21.

²⁶ *Законоправило Светога Саве на српскословенском и српском језику*, 1, (приредио Миодраг Петровић), Манастир Жича, 2004, XII. М. Петровић, „Свети Сава као састављач и преводилац *Законоправила* српског Номоканона“, *Историјски часопис* XLIX/2002, 30.

²⁷ Сергије Троицки, „Ко је превео Крмчију са тумачењима“, *Глас САН* 193/1949, 137. исти, „Црквено политичка идеологија светосавске Крмчије и Власта рове Синтагме“, *Глас САН* 212/1953, 173. Никодим Милаш, *О канонским зборницима православне цркве*, Нови Сад, 1886, 143. Номоканон са Прохионом с тумачењима Аристиновим и Зонариним, настао је у Цариграду 1159-1169. године, а преведен је око 1219. године старањем св. Саве. Вид. В. Ђоровић, XLIX.

Теодосије, који каже: „да је св. Сава сваком новопостављеном епископу доделио по једну законску књигу уз поуку како треба да руководи својом паством“.²⁸

Канонско правдање за оснивање и укидање Бањске епископије није разматрано у целости, а посебно са црквено-канонског аспекта. Одређене недоумице по питању оснивања, укидања и постављања новог епископа, као и његово право да напусти епископску катедру, у немањихкој Србији, у српској историјској науци није сагледавано ни са историјско-канонског аспекта. Нема сумње да је *Законоправило* св. Саве, и у време владавине краља Милутина, регулисало живот Цркве с канонско-правног аспекта, чија се примена, у изворима за историју Цркве, непосредно може наслутити. У случају оснивања и постављања за епископа Данила II, потоњег архиепископа, на Бањску епископску катедру, доводи се у питање легитимност његовог епископског достојанства, с обзиром на то да одрицања и повлачења с епископске катедре санкционише сабор, чија одлука мора бити у сагласности са канонима утврђеним на Васељенским саборима. У правилу IV Вас. 4 стоји: „Прикладно је да епископ пре свега буде постављен од свих епископа у области. А ако је то отежано, или због хитне потребе, или због удаљености, од свих нека се најмање тројица скупе на једно место, а од свих нека буде сагласно прибављена гласањем преко писама, тада нека се учини рукоположење (хиротонија). А ваљаност одлуке тога чина нека буде предочена митрополиту сваке области – епархије“.²⁹ Поред овог начина на који су редовно бирани епископи, постављање појединих епископа било је понекад и без формалног избора, него само услед именовања дотичног лица за епископа од стране државне власти, а након тог именовања били су подвргавани од стране епископа и митрополита да ли је достојно епископског чина, према Ап. 58. и 80. и VII Вас. 2, ако су га сматрали достојним хиротонисали су га и издавали му грамоту. Често су оваква именовања епископа од стране владоца била изазвана неопходношћу прилика.³⁰ То потврђује и пример епископа Данила II, чије је напредовање у црквеној каријери пратило низ противречности. Данилов избор за игумана Хиландара, које је било противно пропису типика и пракси, уследило је услед објективних околности које су потресале Свету гору у периоду од 1306. до 1311. године.³¹ Напади Каталонаца на Свету гору и одбрана манастира Хи-

²⁸ Теодосије, 205.

²⁹ Н. Милаш, (2004), 334–339. *Законоправило*, 286–287. М. Петровић, „Правила о неповредивости граница црквених области“, *Хришћанска мисао* 1 3/1995, 28–29. исти. (2002), 30.

³⁰ Н. Милаш, (2004) 125–127, 155–157, 597–599. *Законоправило*, 286–287; 476–477.

³¹ Мирјана Живојиновић, „Житије архиепископа Данила II као извор за ратовање Каталонске компаније“, *ЗРВИ* 19/1980, 252. Радомир Поповић, *Српска црква у историји*, Београд 2007, 167.

ландара, потврђује право сабора и владара да изабере оног кандидата, чије су личне способности најпогодније у датом тренутку. Тако и немири у Србији, изазвани сукобом браће, Данила II доводе на трон епископа Бањског и чувара краљеве ризнице у краљевској задужбини св. Стефана у Бањској у пресудним тренуцима за државу.³² Црква је признавала у многим приликама владоцима право да сами именују епископе у појединим областима. Стога ово правило није у супротности са Ап. 30, односно VII Вас. 3, јер оно није усмерено против владоца, него против насилног утицаја на избор епископа од стране грађанских власти. Да би уплитање световне власти било и званично озакоњено, издато је неколико законских уредба у смислу утврђивања овог владаочевог права при постављању епископа. Новела цара Нићифора Фоке (963–969) потврђује ово право, као и цара Исака Ангела из 1187. године, који је на молбу црквене власти издао царску диплому о избору епископа, дајући владоцу право које му је црква признавала. Ово владалачко право свечано је озакоњено на једном цариградском синоду из 1317. године, које дозвољава да у православној цркви при постављању нових епископа владоци имају право потврђивања кандидата од надлежних епископа или да лично назначе кандидата, чије би способности испитао епископски сабор.³³ У сагласности са овим правилима, треба поменути правило III Вас. 9. Према њему, епископ може изгубити достојанство епископског чина ако поднесе оставку на своју катедру (правила – ап. 34; 17 антиох.; 10 Петра алек.; 3 Кирила алек.), осим ако пре рукоположења за епископа поднесе писмену оставку. Канони цркве допуштају дотичном епископу да може слободно да напусти своју епископску катедру, само у случају ако пре хиротоније изјави да ће напустити своју катедру. Свака друга изјава дата после хиротоније, не само што се није уважавала, него се дотични епископ удаљавоао из црквене заједнице уколико је остао при таквој изјави. Донекле, током времена се иступало из назначених правила, у зависности од околности, тако што сабор у неким приликама може да уважи поднесену оставку. Али, у том случају, оставка се подноси сабору, који мора да установи узрок њеног подношења, и тек онда она је могла бити уважена или не.³⁴ Канонска легитимност Данилове одлуке да напусти Бањску катедру, а имајући у виду напред наведене каноне, канонски је легитимна, указујући на доследност и саборно јединство Српске цркве са одлукама Отаца и *Законоправилом* св. Саве приликом примене у делатном животу. Данилов животописац индиректно ово и потврђује: „Блажени чувши ово веома се ожалости, јер није хтео да се разлучи од живота Свете горе и иночког правила, на које

³² Данило Други, 103.

³³ Н. Милаш, (2004), 175–185, 87–89, 599–600. исти, (1902), 383. Сократ Схоластик, *Историја цркве*, V, 162, Шибеник, 2002. Eusebbi Pamphili, *De vita beatissimi imperatoris Constantini*, III, LXI, *Patrologia Graeca*, 20, 1133–1136.

³⁴ Н. Милаш, (2004), 306–308, 309–318. *Законоправило*, 131, 281–283.

беше навикао и није обраћао пажње на речено му. А благочестиви краљ Урош многим мољењима и слатким речима једва га умоли, тако *обећавши* преподобноме, да га, ако се Божјом помоћу неповређен поврати, неће *задржати* од Свете Горе“.³⁵

Манастир Бањска је дуги низ година био предмет нарочите Милутинове пажње. У њега је краљ склонио ризницу и све своје богатство, када се спремао на рат са братом „и када се сви његови великаши беху одметнули од њега“. У овим одлучујућим тренуцима краљ Милутин позвао је из Хиландара игумана Данила, коме је указао поверење, да надгледа радове на његовој задужбини и брине се о повереном му богатству.³⁶ Овако тешку политичку ситуацију добро упућеног краља Милутина у основатељска (киторска) права ктитора, он вешто користи оснивањем нове епископске катедре са седиштем у истоименом манастиру, предочивши Данилу колико му је стало да он постане бањски епископ и брине се о повереним му дужностима. Остаје отворено питање зашто? Један од одговора могао би се наћи у повластицама и ограничењима које повлачи са собом киторско право.

У личности епископа, следећући канонима Васељенских сабора (Ап. 38 канона), усредсређена је брига и старање о духовним потребама и о црквеној имовини. Сама реч епископ значи „надгледати, надзирати“. У српским средњовековним даровним повељама и житијима светих, отуђење црквене имовине покреће питање под којим условима и у којим околностима је Црква уступала своју имовину. Понекад су ктитори претварали своје киторске задужбине у епископске резиденције (нпр. манастир св. Стефана у Бањској који је претворен у епископију). Сличан пример имамо нешто касније када деспот Оливер, са одобрењем цара Душана, претвара манастир Лесново у епископију у присуству сабраног збора. Административна права ктитора састојала су се у праву постављања старешине и службеника у задужбини и праву надзора над управом задужбине. Ктитору је припадало право да предлаже надлежном епископу кандидата за игумана и за клирике у свом манастиру па чак и право постављања игумана од стране ктитора, али само када је реч о краљевским и царским манастирима [1 правило Цариградског сабора (861)].³⁷

Многи манастири, па самим тим и игумани, на основу средњовековних српских повеља изузети су из власти надлежног епископа

³⁵ Данилови настављачи, 103. Р. Поповић, (2007), 71.

³⁶ Данилови настављачи, 102-103.

³⁷ Н. Милаш, *Православно црквено право*, Мостар, 1902, 566. исти, 269-273. С. Троицки, „Киторско право у Византији и у немањинској Србији“, *Гласник СКА* 186/1935, 81-132. исти, (1953), 189. Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, V, Београд, 1912, 677.

и потчињени владару. То су такозвани владарски манастири.³⁸ Извори нас обавештавају да је црквена имовина понекад престајала да буде власништво Цркве, због објективних тешкоћа, док су неки манастири и цркве који су били запуштени, често били повод да владар-дародавац постане други ктитор.³⁹ Епископ и игуман као и високи дотојанственици Цркве, били су и најодговорнији да се у пракси реализује завет ктитора, на првом месту владара-ктитора.⁴⁰ Отуђење црквене имовине, покретна и непокретна добра, нису се могла отуђити без благослова и одобрења надлежног епископа, ако су за то, према канонским одредбама, постојали оправдани разлози.⁴¹ На основу сачуваних историјских извора најчешћи узурпатори црквене имовине била су моћна властела.⁴² „Одметање“ властеле у неким крајевима српских земаља услед слабљења централне власти, због сукоба двојице краљева, омогућило је да поједина властелинства неких епископија буду отуђена.⁴³ Надзирање радова на задужбини краља Милутина у манастиру св. Стефана у Бањској и чување краљеве ризнице, која је поверена једном од најпоузданијих људи из Милутинове околине, епископу Данилу II, у пракси осликава постојеће стање и реализује примену канонско-саборских одлука, у зависности од постојећих политичких околности.

4. ЗАКЉУЧАК

Основана да у немирним историјским временима буде основац пољуљане Милутинове владавине, Бањска епископија престаје да постоји када за то више није било потребе. Одлуке о оснивању и укидању епископских седишта у средњовековној Србији, па тако и Бањске епископије, темељиле су се на канонско-правном наслеђу Византије, с извесним посебностима које су специфичне за прилике у Српској држави и Цркви. Оправдање и канонско утемељење оснивања Бањске епископије, без обзира на кратак временски интервал њеног постојања, морало је да буде засновано на црквено-правним актима и канонима, из чега се могу спознати и неки други, историјски аспекти њеног основања. Нема сумње да је *Законопра-*

³⁸ Љ. Ковачевић, 2.

³⁹ О проблему управљања црквеном имовином, вид. Р. Поповић, (2007), 65-66.

⁴⁰ С. Троицки, (1935), 79-133. Василије Марковић, „Ктитори, њихове дужности и права“, *Прилози за КИФ* 5/1925, 100-124.

⁴¹ Правило 33. Картагенског сабора. Вид. Н. Милаш, (2004), 167-168.

⁴² Данило Други, 103.

⁴³ Миодраг Павловић, „Грачаничка повеља“, *Гласник СНД* 3/1928, 127.

вило св. Саве, и у време владавине краља Милутина, регулисало са канонскоправног аспекта живот цркве, чија се примена, у изворима за историју цркве, непосредно може наслутити. Ангажовање епископа Данила II у вези с изградњом задужбине краља Милутина и оснивањем Бањске епископије, у пракси осликава постојеће стање и примену канонско-саборских одлука, у зависности од постојећих политичких околности.

Dr. Dragana Janjić

Research Associate

Institute for Serbian Culture, Priština/Leposavić

CHURCH AND CANON LAW ASPECTS OF THE BANJSKA EPISCOPATE FOUNDATION

Summary

The author draws attention to the lack of data, in the literary genre of lives of the saints, on the decision and the circumstances of foundation of Banjska Episcopate. Records of the founding of the Episcopate should therefore be looked for in the existing ecclesiastical and canonical decisions, and in the manner of their application under different historical circumstances.

Key words: *Canon law. – Episcopate. – Jurisdiction. – Monastery. – Hagiography.*